

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Светла Пенева Коева
от Института за български език при Българската академия на науките,
професор по 2.1. *Филология, Общо и сравнително езикознание (математическа лингвистика)*
за дисертацията на проф. д-р Максим Иванов Стаменов на тема „Език, когнитивни структури и структура на съзнанието“ за присъждане на научната степен „доктор на науките“ в областта на висше образование 2. *Хуманитарни науки*, професионално направление 2.1. *Филология. Общо и сравнително езикознание*

ОЦЕНКА НА АКТУАЛНОСТТА НА ТЕМАТА

Темата на дисертационния труд на проф. Максим Иванов Стаменов – „Език, когнитивни структури и структура на съзнанието“, е актуална и представлява сериозен интерес не само за езиковеди, но и за изследователи от други научни области, в които се разглеждат взаимозависимостта и взаимодействието между език и когнитивни структури: психолингвистика, невролингвистика, когнитивна психология. Темата е и много трудна, което се предполага от комплексния характер на езика и когнитивността, от възможностите и начините на тяхното анализиране и от състоянието на изследванията към момента в световен мащаб.

ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Авторът формулира основната цел на дисертацията си по следния начин: „да се идентифицира по същество кръгът от въпроси, който очертава обхвата на проблема за отношенията между език и съзнание, за да може на тази основа да се потърси продуктивно негово решение“ (стр. 10). Уводът е ясен и кратък (в съпоставка с останалата част на изследването) и освен целите представя подхода на изследването и основните изследователски задачи, които предполагат достигането до търсените резултати.

ОЦЕНКА НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ И НАПРАВЕНИТЕ ИЗВОДИ

Дисертационният труд на проф. Максим Стаменов „Език, когнитивни структури и структура на съзнанието“ се състои от увод, шестнайсет глави, обособени в две големи части, заключение, цитирана литература и обхваща 882 стандартни страници. Цитираната литература съдържа 450 заглавия и отразява уменията на автора да направи подбор между съществуващите български и чуждестранни публикации по широкия кръг въпроси, които се коментират в изследването. Поради обема на дисертацията и многообразието на разглежданите проблеми настоящето становище няма възможност да обхване всички аспекти на дисертационния труд – нито като изчерпателност, нито като съдържателен анализ.

В първата част последователно се разглеждат схващанията на Ноам Чомски, Роналд Ланакър, Уолъс Чейф, Рей Джакендоф и Дерек Бикертън по отношение на взаимодействието между език и когнитивност. Н. Чомски приема, че анализът на свойствата на езика може да разкрие свойства на човешкото мислене. Лингвистичните

изследвания, които допринасят за това, разглеждат структурни модели в различни езици и тяхната връзка с усвояването на езика в ранна възраст. Теорията на Н. Чомски, наречена *Универсална граматика*, приема, че хората притежават универсален (вроден) капацитет за усвояване и владене на езика, който се подчинява на определени правила (при това, човек, който владее даден език, не осъзнава, че владее правилата). В съпоставка в дисертацията се показва, че според Роналд Ланакер граматиката не може да се анализира отделно от лексикона и семантиката, тъй като езикът не може да се разглежда изолирано от когнитивността, а семантичният анализ представлява концептуален анализ. Р. Ланакер различава три вида единици, които образуват сложна йерархия: фонологични (звуките), семантични (понятията) и символни (граматика и лексикон), като последните свързват единиците от първите два вида и са натоварени с абстрактни значения, които могат да взаимодействат помежду си. Уолъс Чейф характеризира (без да дефинира) когнитивността посредством множество от постоянни свойства (фокус и периферия, постоянно движение, гледна точка, контекст) и променливи свойства (различни източници на съзнателен опит, непосредственост и отстояние, факти и фикция, степени на интерес, вербалност и невербалност). У. Чейф идентифицира проявите на когнитивност с така наречените *интонационни единици*, в които всеки *фокус на съзнанието* се ограничава до една *нова идея*. Посочва се, че понятията *интонационна единица* и *идея* остават недостатъчно ясно дефинирани. Идеята за *суперфокус на съзнанието*, който се изразява в речта като *суперинтонационна единица*, дава основание на проф. Стаменов да направи заключението, че „именно сложното изречение е единицата (както от синтактична, така и от семантико-когнитивна гледна точка), която представлява безпрецедентната стъпка напред в доизграждането на потенциала на мисловната дейност при човека” (стр. 74). Логиката на представянето довежда до възгледите на Рей Джакендоф, според когото значението не се реализира в отделен език, а има универсален характер, т.е. понятията са универсални и могат да се реализират на произволен език. Р. Джакендоф защитава тезата за модулния характер на мисленето, което позволява поддържането на множество от различни и изключващи се структури. При това фонологичната, синтактичната и семантичната структура се различават не само по вида на конституентите си, но и по комбинаторните принципи, които важат за тях. Теоретичната постановка на Дерек Бикертон надгражда част от предходните възгледи и изключва други. Според Д. Бикертон централна за когнитивността е синтактичната структура на езика, която организира множество от определени квази автономни модули.

Всяка от предложените теории засяга по-тясно или по-широко отношенията между език и когнитивност от определена гледна точка и изразява аспекти на това отношение. Ясно е, че в този преглед може да се включат и други теории, но избраните пет са най-значителните, при това авторът на дисертационния труд е успял да ги подреди логически, както и да избере най-ключовите моменти във всяка една от тях. При бъдеща публикация може да се препоръча разделяне на частите на дисертационния труд в два отделни тома, като се разшири представянето на възгледите на петимата автори, така че за читателите да се въведат повече обяснения, логически връзки, сравнения и препратки.

Втората част на дисертационния труд, озаглавена *Структури на езика, мисленето и съзнанието – по посока към обобщен модел*, представлява същността на изследването. Целта е „да се направи анализ на взаимоотношенията между синтаксис и семантика на изреченско равнище от гледна точка на възможностите за проява на тази структура като ментална репрезентация във феноменалното съзнание“ (стр. 145).

Проф Стаменов предлага многостранен анализ на отношенията между възприятие (разгледани са всички възприятия) и език на базата на езиков материал от български и английски. Изследва се потенциалът, свързан с осмислянето на усещанията, за семантични проекции при пренос на значение. Преносното проектиране на структури при изразяването на възприятията е показано за всички видове възприятия, като се следва общ модел за анализ. Зададеният модел е продуктивен и може да бъде разширен по отношение на същата задача или приложен за други.

В дисертацията се засяга и въпросът за минималните когнитивни структури, в рамките на които може да се реализира когнитивно събитие, като се приема, че тези рамки на езиково равнище се отъждествяват с изречение. Субкатегоризационните рамки (при глаголите) се разглеждат като конструкции, получени в резултат на когнитивна категоризация, които са специализирани по различен начин за изразяването на дадено когнитивно събитие. В дисертацията се изследват основни групи глаголи за психически преживявания в българския език, разделени според синтактичната и семантичната си структура, начина си на образуване (при производните глаголи) и особеностите на лексикалните значения. Посочва се, че при изследването на отношението между глагол и конструкция трябва да се вземат под внимание освен конкретното значение на глагола и неговият семантичен клас, аспектиален клас и типът събитие, което се назовава. Същност семантичният и аспектиалният клас могат да се разглеждат като следствие от вида на изразяваното когнитивното събитие. При реализиране на когнитивно събитие се разглежда следната последователност от когнитивни актове: възприятие и категоризация. По този начин се обуславя причинно-следствена връзка между възприятие и категоризация, а голяма част от категоризациите се отнасят до абстрактни същности. Ясно е, че обобщението е по-широко, затова може би е необходимо да се направи съответното уточнение. Посочва се, че при анализа трябва да се изясни коя част от информацията (независимо дали е семантична или синтактична) се активира от лексикона и коя при – конструирането на съответното изречение, както и по какъв начин се съотнасят синтактичната структура и значението на изречението. В дисертацията се приема, че активирането на конструкция активира търсенето на подходящ глагол, който да съответства на тази конструкция. В тази връзка е интересно да се поразсъждава каква е организацията и последователността: дали конструкциите не са свързани с когнитивни събития на когнитивно равнище (и в този смисъл са езиково независими) и дали не трябва да се говори за два вида конструкции: семантични и синтактични. При това когнитивното събитие би трябвало да е свързано с конкретни лексикални единици – една или повече.

Разработката е мащабна и многопосочна, засягат се разнообразни въпроси, свързани с отношението между език и когнитивни процеси, като се търсят доказателства на езиково равнище – основно лексикално и семантично, и се привеждат примери от различни езици, като доминира българският. Правят се обобщения на базата на семантичен, лексикален и синтактичен анализ за големи групи от лексикални единици в българския език. Важна заслуга на дисертацията е издирването, анализирането и обобщаването на огромно количество факти, както езикови, така и метаезикови и пречупването им през призмата на поставените от автора задачи. В този смисъл текстът е поле, от което могат да се черпят идеи за нови научни изследвания.

При бъдещо публикуване на дисертационния труд препоръчваме да се огледат някои термини (например рефлексивна форма по отношение на *развиделява се* (стр. 255); финитен глагол за съвременния български език), някои преносни употреби (например *слоган* вместо Проекционен принцип), употребата на някои чужди думи

(например *облигаторен* вместо *задължителен*), както и корекция на някои пропуски в пунктуационното оформяне. С ясното съзнание за обективните трудности да се обобщят и съпоставят понякога противоречиви схващания и съответстващата им терминология, препоръчваме да се направят по-експлицитни кореспонденциите между различните термини, които се използват от различните автори, а и от самия автор на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оценявайки актуалността на темата на дисертационния труд „Език, когнитивни структури и структура на съзнанието“ и направените теоретични изводи и обобщения, предлагам на уважаваното Научно жури да присъди на проф. д-р Максим Иванов Стаменов научната степен „доктор на науките“ в областта на висше образование 2. *Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология. Общо и сравнително езикознание.*

6 април 2016 година

проф. д-р Светла Коева

